

Nr 56.

Av herr **von Heland**, om utredning rörande viss omläggning av gällande inkallelseförfarande vid mobilisering

Även om man vid svåra internationella förhållanden kan tänka sig ett visst samarbete i försörjningsfrågor de nordiska länderna emellan, synes det sannolikt, att Norden beträffande sin livsmedelsförsörjning i stort är ett underskottsområde. Ett rationellt inriktande av produktionen på att utan hjälp av importerade varor tillgodose den egna befolkningens livsmedelsbehov vid bibehållen kalorimetrisk förbrukning skulle troligtvis endast för Danmarks del kunna resultera i en fullständig självförsörjning.

Visserligen får man vid ett krisläge tänka sig, att förbrukningen av livsmedel skall kunna sänkas bortåt 20 procent, men man bör räkna med, att vi under normala skördeår ha avsevärda importbehov, sålunda:

V a r u s l a g:	T o n:
<i>Konstgödsel</i>	
Superfosfat	140.000 (råfosfat)
Kali 40 %	75.000
Kvävegödsel	100.000
<i>Spannmål</i>	100.000
<i>Kraftfoder</i>	200.000
<i>Fettämnen</i>	30.000
<i>Fisk och sill</i>	25.000

Med ledning av importöverskottet respektive exportöverskottet av olika kraftfodermedel kan beräknas den ökning i produktionen av livsmedel, som härrör från nettoimporten av de viktigaste fodermedlen.

Följande tabell erhålles för år 1936 och 1937:

	T o n	
	1936	1937
Oljekakor (stat. nr 359—365): importöverskott	110.000	160.000
Kreatursfoder (stat. nr 366—372) (huvudsakligen mjöl av oljekakor): exportöverskott 1936 }	25.000	7.000
importöverskott 1937 }		
Majs (stat. nr 171): importöverskott	75.000	188.000
Summa importöverskott	160.000	355.000
Inhemsk tillverkning av oljekakor och mjöl av dylika	125.000	125.000*)
Summa förbrukade kraftfoder av utl. ursprung	285.000	480.000

Anm. * Tillverkningen antages lika med 1936 års tillverkning men torde i verkligheten sannolikt vara större.

I Sverige förbrukade utländska kraftfoder (utom majs) utgjorde *(210.000) 290.000 ton, vilka kunna anses motsvara i genomsnitt 115 f. e. per 100 kg. vara eller genom omräkning till producerad mjölk 2,9 ton på varje importerat ton kraftfoder. Den importerade kvantiteten skulle sålunda motsvara cirka (610.000) 840.000 ton mjölk, vilket med en genomsnittlig fetthalt av 3,6 % betyder, att kraftfoderimportöverskottet tillför landet cirka (22.000) 30.000 ton rent fett.

Den importerade majsen har huvudsakligen använts för svinuppfödning. För produktionen av 1 kg. fläsk åtgå cirka 7 f. e., och en import av (75.000) 188.000 ton majs (1.050 f. e. per ton) kan alltså anses motsvara en fläskproduktion av c:a (11.000) 28.000 ton eller omräknat till rent fett (5.000) 14.000 ton.

Här beröres icke den import av oljehaltiga frön och frukter, som sker för olje- och fettindustrierna, ej heller importen av oljor och fett för det industriella behovet.

Enligt smör- och margarinkommittén tillverkades inom landet år 1933 50.114 ton margarin. Härtill åtgick 44.289 ton inköpta råvaror, varav 856 ton smör och 800 ton ister och talg voro svenska varor. Resten utgjordes av vatten och vissa färgämnen m. m. Den importerade råvaran utgjorde sålunda 42.639 ton eller cirka 89 % av den producerade margarinkvantiteten. År 1936 producerades 56.124 ton margarin och exporterades 450 ton samt importerades 1.000 ton, varför behovet av margarin under 1936 utgjorde 56.674 ton.

Samma år exporterades 19.260 ton smör. Nettobehovet av matfett, utöver vad jordbruket producerar, utgjorde sålunda 37.414 ton och med beräkning att 89 % härav måste bestå av utländsk råvara, var importbehovet av råvaror för matfettförsörjningen cirka 33.000 ton.

Vad fisk beträffar ha vi importbehov, vilket framgår av nedanstående tabell:

Fisk-konsumtionen år 1934. Ton:

	Sill färsk	Sill salt	Fisk torkad eller rökt	Annan fisk färsk	Annan fisk saltad	Skaldjur
Import	2.093	29.225	1.726	7.232	1.241	986
Export	11.827	2.631	13	5.273	83	130
Importöverskott . . .	9.734	26.594	1.713	1.959	1.158	856
Fångst	59.289	—	—	39.395	—	1.788
Till förbr.	49.555	26.594	1.713	41.354	1.158	2.644

Anm.: Uppgifterna ang. handelsomsättningen äro hämtade ur »Stat. Årsbok».

Härvid är ej medräknad all den fisk, som av svenska båtar fångas på internationellt vatten och direkt försäljes i utländska hamnar. Med hänsyn till att hemtransporterade fångster, fiskade på internationellt vatten, ej torde

* 1936 års siffror inom parentes, andra siffror gälla 1937.

i samma uträkning kunna påräknas vid internationella förvecklingar, torde behovet av import bliva större än som angivits.

På socker och sirap är Sverige självförsörjande, men importen av frukt är avsevärd.

År (1936) 1937 importerades av kött och fläsk (stat. nr 12—26) (7.739) 5.965 ton och exporterades (13.931) 16.167 ton. Även på dessa varor är landet sålunda självförsörjande.

Vår försörjningsfråga skulle sålunda vid internationella förvecklingar med avspärrning av landets gränser bliva bekymmersam, och givetvis blir läget än betänkligare, därest på grund av mobilisering av folk och hästar jordbruksproduktionen skulle minska i nämnvärd omfattning.

Slutsats: Det måste vara ett allvarligt önskemål att undersöka i vad mån dessa vådliga förhållanden kunna upphävas.

Jag har vid några tillfällen i Första kammaren uttalat vissa betänkligheter beträffande försvarsorganisationen bl. a. angående det ökade behovet av hästar samtidigt som hästbeståndet minskar i landet. Av sekreteraren i Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap nu publicerade siffror framgår, att mina påpekanden varit riktiga.

Tabell:

Antal hästar och åldersfördelning inom hästbeståndet.

Räknings- år	A b s o l u t a t a l					R e l a t i v a t a l				
	Åldersår					Åldersår				
	0	1—3	4—15	16—	Summa	0	1—3	4—15	16—	Summa
1927 ..	23.606	54.000	444.842	97.808	620.256	3,8	8,7	71,7	15,8	100,0
1932 ..	31.676	72.867	367.964	139.248	611.757	5,2	11,9	60,1	22,8	100,0
1937 ..	42.344	97.574	297.632	176.124	613.679	6,9	15,9	48,5	28,7	100,0

Även om hästbeståndet sedan år 1927 endast visar en ringa minskning, har antalet brukshästar gått mycket starkt tillbaka, varvid minskningen helt faller på de bästa åldrarna 4—15 år, alltså de åldrar, inom vilka försvarsmakten för närvarande uttager sitt hästbehov vid mobilisering. Vad hästfrågan beträffar, torde det vara ofrånkomligt, dels med hänsyn till förändringen av hästbeståndet, dels med hänsyn till jordbrukets behov av hästar, att i snabbast möjliga takt öka motoriseringen av vår försvarsorganisation.

Det torde vara självklart, att, på grund av att arbetarekostnaderna motsvara cirka 40 % av produktionskostnaderna och på grund av bristen på arbetskraft, arbetareantalet vid jordbruket redan nu är ett minimum och under det erforderliga vid en hel del gårdar. Det är ett faktum, att de mindre och medelstora gårdarna ha brist på god manlig arbetskraft. Dessutom är det så gott som överallt brist på kvinnlig arbetskraft, vilket för med sig, att

man särskilt på de mindre och medelstora gårdarna lägger en omänskligt tung arbetsbörda på jordbrukarhustrurna. Om högkonjunkturen fortsätter för övriga näringsgrenar med samma styrka som under de senaste åren, kunna dessa arbetsförhållanden på landsbygden föra med sig oväntade förändringar i jordbruksproduktionen. En mobilisering av arbetskraften kan sålunda få vådliga följder för landets livsmedelsförsörjning vid avspärrning. Man räknar med, att den kvinnliga arbetskraften skulle kunna i viss mån ersätta den manliga. Det är dock risk för att denna möjlighet är en chimär; dels ha kvinnorna på landsbygden i regel redan största möjliga arbetsbörda, dels neka lantarbetarfruarna nu för tiden i största utsträckning att direkt deltaga i det produktiva jordbruksarbetet, vilket måste medföra att också allt flera bliva okunniga och fysiskt odugliga för jordbruksarbete. Måhända kan man dock alltid påräkna att kunna få kvinnlig hjälp för djurskötseln.

Om man sålunda har en klar uppfattning om att livsmedelsproduktionen kommer att vid inträffande mobilisering av folk och hästar kraftigt minska, måste enda slutsatsen härav bliva, att läget ur försvarsberedskapssynpunkt är allvarligt.

Beträffande folket är det troligtvis svårt att kunna skaffa lämplig reservarbetskraft. Huruvida och i vilken utsträckning dylik arbetskraft kan anskaffas från städer och andra samhällen borde emellertid undersökas. För jordbruket vore dock bästa utvägen, om en omfattande frikallelse kunde äga rum.

En mobilisering måste för den civila befolkningen innebära en uppoffring, vilken emellertid drabbar olika hårt såväl inom skilda yrkesgrupper som — inom samma yrkesgrupp — för olika kön och åldrar. Värnpliktsinkallelserna avse sålunda endast vissa åldersklasser och drabbar endast den manliga delen av befolkningen. Beträffande avståendet till kronan av förnödenheter av olika slag kan man säga, att de drabbas hårdast, vilka under normala förhållanden i största utsträckning disponera de avsedda förnödenheterna — allt under förutsättning att kronan vid uttagandet fördelar sina behov någorlunda jämnt på olika delar av befolkningen. Detta är emellertid av olika anledningar icke möjligt, utan en viss ojämnhet i fördelningen måste komma att uppstå. Ser man särskilt på hästbehovet, så är givet, att endast de befolkningsgrupper, vilka under fredstid disponera hästar, kunna bliva utsatta för uttagning, d. v. s. uttagningen kommer att drabba framförallt jordbruket och skogsbruket. Men bland jordbrukarna måste hästuttagningen även verka ojämnt, allt efter tillgången på hästar inom visst uttagningsdistrikt eller hästuttagningsdistriktens läge på olika avstånd från mobiliseringsorterna. Gällande bestämmelser äro också sådana, att mycket stora ojämnheter i uttagningen måste föreligga inom landets skilda delar.

Man torde utan vidare kunna förutskicka såsom ett allmänt önskemål, att en mobilisering så vitt möjligt bör i ungefär lika hög grad drabba olika befolkningsskikt. Som nyss visats, är detta för närvarande icke alls fallet. Fråga uppstår då, i vad mån möjligheter till utjämning av dessa olägenheter mellan de olika befolkningsskiktens kunna finnas, och nära till hands synes föreligga en jämförelse mellan hästuttagningen och värnpliktsinkallelserna. Det måste dock redan här förutskickas, att riksförsvarets intressen under alla förhållanden måste gå i första hand, men att även försvarsekonomiska intressen hava mycket stor betydelse för försvaret i dess helhet.

Jordbruket levererar vid en mobilisering praktiskt taget alla erforderliga hästar till försvarsväsendet och någon ändring härutinnan lär icke kunna vidtagas. Enda vägen att minska hästinmönstringens betungande inverkan på jordbruket skulle vara att sänka de militära behoven av hästar, men härför fordras en fullständig omläggning av vår nuvarande försvarsorganisation. Tills vidare måste därför jordbruket finna sig i att vid en mobilisering avhändas en väsentlig del av hästbeståndet. Det synes då rimligt, att jordbruksnäringen i någon mån kompenseras för denna hästminskning och nära till hands ligger, att inkallelserna av värnpliktiga minskades inom jordbruket för att i motsvarande grad ökas inom andra näringsgrenar. Det tekniska utformandet av en dylik anordning är emellertid en utomordentligt invecklad sak och torde icke utan särskild utredning kunna lösas. Härvid bör man å ena sidan tänka på det behov av ökad arbetskraft, som jämväl kan uppstå inom industrien, enkannerligen krigsindustrien, men man måste också komma ihåg, att inom stora näringsområden en minskning av den manliga personalen kan ske vid mobilisering utan större olägenheter för landet i dess helhet såväl därigenom att verksamheten inskränkes eller nedlägges som därigenom att personal (kvinnor, överåriga och underåriga), vilken normalt icke arbetar inom näringsgrenen, vid en mobilisering tillföres densamma såsom reservarbetskraft. En mera ingående granskning av landets arbetskraft i nu nämnt hänseende än vad hittills har kunnat äga rum skulle sannolikt klarlägga möjligheterna att på ett ur näringslivets synpunkt rationellare sätt än hittills uttaga stridande personal vid en mobilisering. Då antalet män i åldern 20—45 år för närvarande väsentligt överstiger en miljon, synes en mycket vid ram föreligga inom vilken mobiliseringsbehovet skulle kunna fyllas.

En annan detalj, som också måste utredas, är frågan om att rullförings-tekniskt komma åt den personal med visst civilt arbete, som avses vid en mobilisering skola stanna hemma. För närvarande sker mobiliseringen relativt schematiskt och baseras huvudsakligen på inkallandet av nödigt antal årsklasser. En uppspaltning av de värnpliktiga på yrkesgrupper inom de olika årsgrupperna skulle kunna tänkas vara en lösning för inkallelse efter rationellare linjer, sett ur näringslivets synpunkt. Man skulle härvid be-

gränsa sig till ett fåtal yrkesgrupper, och mobiliseringen skulle kunna avse inkallelse av en kombination av års- och yrkesklasser, varvid olika omfattning av inkallelsen kunde ske inom olika landsdelar allt efter dessas betydelse ur självförsörjningssynpunkt. Härigenom skulle sannolikt mycket kunna vinnas.

För att möjliggöra för rullförarna en uppsortering av de värnpliktiga på olika yrkesklasser, skulle i mönstringsanmälan lämpligen kunna angivas det yrke envar innehar jämte andra för fördelningen lämpade uppgifter, varefter rullföraren med ledning av uppgifterna och enligt särskilda direktiv verkställde fördelningen. De felaktigheter som eventuellt härvidlag skulle kunna insmyga sig synas i varje fall vara av väsentligt mindre art än de olägenheter, som vid en mobilisering med största sannolikhet komma att uppstå, därest det schematiska årsklassinkallelseförfarandet bibehålles.

En annan väg till lösande av de tekniska problem, som något bör diskuteras, är det redan för närvarande använda förfaringssättet med beviljande av personliga uppskov, varvid en individuell granskning av en var värnpliktigs behörighet till uppskov årligen äger rum i fredstid. Emellertid torde, därest denna väg valdes, omfattningen av det uppskovsarbete, som skulle erfordras för jordbrukets behöriga förseende med personal vid en mobilisering, bli så stor, att av praktiska skäl ett dylikt förfarande är omöjligt. För undvikande av missförstånd påpekas, att det icke avses att i allmänhet frångå uppskovsförfarandet inom sådana yrkeskategorier, där detsamma för närvarande praktiseras.

Slutligen må framhållas önskvärdheten av att inkallelserna kunna anpassas efter olika personalgrupper under olika tider på året. Jordbrukets känslighet för personalminskning är givetvis störst under sådden och skörden och blir naturligtvis vid dessa tillfällen ytterligare accentuerad av hästarnas och andra hjälpmedels borttagande. Men på andra tider av året än de nu nämnda kan tänkas att en mobilisering skulle medföra mindre olägenheter för jordbruket. Visserligen skulle, därest sådden och skörden inträffar en tid efter mobilisering, samma brist på arbetskraft uppstå som för den händelse att mobilisering inträffar under dessa arbetsperioder, men i det förra fallet har man haft viss tid efter mobiliseringstillfället till förfogande för att planlägga ett rationellt utnyttjande av landets arbetstillgångar i övrigt och en viss anpassning torde därigenom kunnat ske.

Ett rationellare förfaringssätt beträffande inkallande av värnpliktiga vid mobilisering än det enbart med hänsyn till militära konsekvenser konstruerade, nu gällande systemet, torde vara i hög grad önskvärt med hänsyn till den skärpning i krigföringen, som det moderna, totala kriget innebär. För närvarande beviljas i synnerligen stor utsträckning uppskov med inställelse till värnpliktstjänstgöring vid mobilisering, men hittills har man ej annat än i undantagsfall räknat med att lämna uppskov åt dem, som producera livsmedlen, och med nuvarande bestämmelser ej heller kunnat

göra detsamma på grund av den stora massan jordbrukare, som för en effektiv jordbruksproduktion jämväl vid mobilisering måste undantagas från inkallelse. Jag har försökt att belysa såväl det nödvändiga i att livsmedelsproducenterna bibehållas vid sitt arbete med att förse landet med födoämnen, som omöjligheten att med nuvarande uppskovsförfarande i tillräcklig omfattning förse jordbruket med arbetskraft vid mobilisering samt anser, att starka motiv även finnas för att under fredstid frikalla en del av dessa yrkesutövare från militärtjänstgöring. Om det vore möjligt att utan eftersättande av de militära kraven kunna medgiva ett frikallande från militärtjänstgöring under fredstid av dem som ha fast arbete vid jordbruket skulle detta måhända även i sin mån kunna bidra till att stoppa avfolkningen av landsbygden, och ett sådant frikallande skulle givetvis underlätta arbetsförhållandena för jordbruket med dess särskilt vid skördetid brist på arbetare. Omedelbara åtgärder i nämnda riktningar äro emellertid icke möjligt utan tarva, som visats, först särskild utredning.

Jag får sålunda hemställa,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte skyndsammast föranstalta om utredning rörande en omläggning av nu gällande inkallelseförfarande för värnpliktiga vid mobilisering i syfte att för den behövliga driften vid jordbruket med binärningar erforderliga kategorien värnpliktiga ej måtte omedelbart inkallas.

Stockholm den 20 januari 1938.

Erik von Heland.
